

Veronica ROSENBERG

**Desfășurarea Procedurii Penale
în cadrul proceselor cu caracter economic¹**

The unfolding of Criminal Procedure in economic trials

„Official truth is not actual truth”
(Lord Acton)²

The study is based on the analysis of the archive documentation provided by the C.N.S.A.S., especially of the criminal files of the six analysed trials, insisting on the Romanoexport case. I analysed several stages of the criminal procedure: the pursuit of persons under the Securitate's surveillance long before they are declared defendants, the presentation of the stages of the criminal procedure when the defendants were already under arrest, the preparation of the accusation conclusions in order to send the defendants in front of the Regional Military Tribunal of Bucharest, then, the description of their appearance in front of the court, with the presentation of their testimonies, the resumption of the testimony of the prosecution witnesses and the defence sustained by the lawyers for each defendant and, finally, the presentation of the trial conclusions.

The punishments were fixed based on the articles of the Penal Code of the time, the Penal Code published in 1960 based on the first communist Penal Code of 1948, which, through various additions and amendments, had exacerbated the punishments by turning misdeeds into crimes (crimes understood as the most serious forms of crimes in the Romanian legal system), the death sentence instead of the maximum forced labour of 25 years, the consideration of the attempted murder as serious as the murder itself, all these being forms through which the Romanian legal structure sought to impose its harshness and control upon Romanian citizens.

Among the acts of which Foreign Trade officials have been accused, we mention those written in the famous Article 209 which blamed the crime of undermining the national economy and counter-revolutionary sabotage, as well

---

¹ Descrierea Procedurii Penale în cadrul căreia s-au desfășurat procesele economice ale funcționarilor evrei din Comerțul Exterior reprezintă un capitol al cărții publicate în anul 2018, de către Editura Mega din Cluj-Napoca, în care este dezbătută unicitatea acestor procese în contextul geo-politic al statelor din Europa de Est, după preluarea puterii de către partidele comuniste, la finalul celui de Al Doilea Război Mondial.

² John Dalberg (1834-1902), cunoscut sub numele de Lord Acton, a fost un nobil britanic, istoric și politician, un aprig luptător pentru libertatea politică în stat.

as crimes of conspiracy against the social order.

The methods of repression used by the Securitate to intimidate and destroy any nucleus of resistance of the defendants, also aimed to shed light on some imaginary realities, devised with the predetermined goal of gradual elimination of ethnic groups from the Romanian economy and culture in a time when the policy of national-communism, developed by Gheorghiu-Dej, had reached the peak of its manifestation. These can be considered as one of the most brutal methods of terror applied in the totalitarian countries of Eastern Europe.

Etichete: antisemitism, comunism, epurări, mărturisiri, procese-spectacol

Keywords: anti-Semitism, communism, purges, testimonies, spectacle trials

Procesele economice la care se referă procedura penală prezentată în continuare s-au desfășurat în contextul specific României din perioada anilor 1960-1965. Noțiunea de „proces economic” nu este un termen al dreptului, dar o vom folosi în continuare cu următorul sens: un proces în care inculpații sunt învinuiți de înfăptuirea unor acte infracționale cu caracter economic. Procesele analizate în acest articol au fost înscenate funcționarilor evrei din comerțul exterior și s-au desfășurat într-o totală confidențialitate, fără știrea presei sau a vreunui alt factor independent de cei condamnați sau de familiile acestora³.

Procedura penală descrisă se referă la judecarea unor învinuiri cu caracter economic, care au avut ca substrat crima politică de subminare a economiei naționale. Această crimă, referită în Codul Penal românesc în vigoare la acea dată⁴ ca fiind o crimă împotriva siguranței interioare a statului⁵, intra în categoria crimelor politice⁶, fiind pedepsită cu una

---

³ Andreescu, A., Nastasa, L., Varga, A. & Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Minorități etnoculturale: mărturii documentare: evreii din România (1945-1965)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, p. 665 (nota 250), în continuare, Andreescu, Nastasa, Varga, *Minorități etnoculturale...*

⁴ Codul Penal din anul 1960. Vom folosi denumirea de C.P.-1960, ca referință la Codul Penal din anul 1960, și pe cea de C.P.P.-1960, ca referință la Codul Procesual Penal (sau Codul de Procedură Penală) al aceluiași an.

⁵ Crimele politice cu caracter economic au fost incluse în Codul Penal românesc încă din anul 1953, prin apariția articolului 209¹ bis, în Buletinul Oficial al Ordinului 202/14 mai 1953.

⁶ Este vorba despre Cartea a II-a – *Crime și delictе în special*, Titlul I – *Crime și delictе în contra statului*, Capitolul II – *Crime și delictе împotriva siguranței*

dintre cele mai grave pedepse.

Atât faptul că au fost înscenate, cât și caracteristica lor politico-economică le conferă acestor procese un caracter unic în contextul socio-politic al țărilor est-europene, în perioada de sfârșit a conducerii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. De exemplu, la acel moment, în anul 1964, tentativa de crimă de subminare a economiei naționale era pedepsită cu aceeași pedeapsă ca și fapta însăși⁷. Încadrarea acestora în categoria proceselor politice s-a aliniat cu intenția Securității de a dovedi strânsă legătură dintre contextul economic și cel politic al proceselor economice, intenție care a satisfăcut într-un totu linia directoare a politicii vremii. Colaborarea strânsă dintre Partid și Securitate era legitimată de dreptul penal românesc prin intermediul legislației penale din Codul Penal în vigoare (1960), care era, practic, o versiune a codurilor penale precedente⁸, în care duritatea unor articole fusese, însă, exacerbată.

Etaplele care au precedat procesele

Procedurile penale care au caracterizat procesele economice au fost inițiate de Securitate cu câțiva ani înainte pornirii proceselor economice propriu-zise. În continuare, vom face o trecere în revistă a procedurilor de urmărire inițiate de Securitate, care a lucrat la pregătirea unor înscenări pentru funcționarii din comerțul exterior; potrivit acestora, funcționarii în cauză ar fi fost ghidați pe calea complotării, a subminării sau a spionajului, în timpul stabilirii relațiilor comerciale ce constituiau principalul obiectiv al întreprinderilor în care își desfășurau activitatea.

Urmărirea penală a funcționarilor din comerțul exterior

În scopul de a strânge cât mai multe informații, Securitatea a pornit o campanie de urmărire și intruziune în domeniul privat al acelor desemnați ca viitori vinovați, prin inițierea și punerea în aplicare a nenumărate metode de urmărire. Obiectivele erau fixate, iar grupul de funcționari, care, prin însăși activitatea lor, se aflau în preajma oficialilor străini, a devenit o țintă sigură a manipulării operate de Securitate, cu scopul de a dovedi implicarea acestora în acțiuni de spionaj, sabotaj și comercializare a valutei.

---

interioare a statului, Secțiunea I bis – Subminarea economiei naționale și sabotajul contrarevoluționar.

⁷ Precum rezultă din articolul 209⁴ din C.P.-1960.

⁸ C.P.-1952, C.P.-1955, C.P.-1958.

De la deschiderea procedurii penale la apariția în fața instanței

„Securitatea a fost dintotdeauna apărătoarea partidului și brațul său militar” (Alexandru Drăghici)

Faze premergătoare

După cum precizează C.P.P.-1960, pentru pornirea fiecăruia dintre procesele comerțului exterior a fost nevoie de un **Ordin de Pornire a Procesului Penal**, întocmit de către organele de urmărire penală⁹. Procedura Penală se referă la întregul proces, care începe prin reținerea inculpatului, anchetarea și aducerea acestuia în fața tribunalului pentru judecată, cât și anchetarea în fața tribunalului, care, în cazul inculpaților din Comerțul Exterior, a fost reprezentat de Tribunalul Militar.

Ordinul de pornire a Procesului Penal se referă doar la unul dintre membrii grupului, care va fi inclus în procesul penal propriu-zis (de obicei, unul dintre inculpații principali), grupul constituindu-se pe măsură ce ancheta avansează, iar Securitatea îi reține în arest și pe ceilalți membri ce fuseseră destinați acestei acțiuni. În acest ordin apar articolele de lege pe baza cărora erau găsiți vinovați viitorii inculpați și care vor reprezenta, în majoritatea cazurilor, și articolele în temeiul cărora va fi pronunțată sentința.

Organele de urmărire penală puteau fi anchetatorii penali ai Procuraturii Generale sau cei ai Securității¹⁰. În cadrul proceselor din comerțul exterior, organul de urmărire penală a fost reprezentat de către anchetatorii penali ai Securității. Motivul principal care a generat această situație l-a constituit învinuirea de subminare a economiei naționale¹¹, care implica, potrivit C.P.P.-1960, o anchetă penală¹², fiind o infracțiune împotriva siguranței interioare a statului.

Arestarea

Arestările se produceau în urma prezentării de către organele de

---

⁹ Acesta era stabilit prin intermediul articolului 195⁹.

¹⁰ C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul III – *Organele de urmărire penală*, articolele 186 și 186b.

¹¹ Este vorba despre articolul 209¹, aflat în C.P.-1960 (vezi nota 6).

¹² C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul III – *Organele de urmărire penală*, art. 186³.

Securitate a unei **Ordonanțe de Reținere**¹³, emisă de Securitate fără semnătura unui reprezentant al Procuraturii, la una sau două zile înaintea arestării propriu-zise. Foarte curând după emiterea acesteia, se emitea o altă Ordonanță, **Mandatul de arestare preventivă**¹⁴. Acest document, care justifica păstrarea inculpatului sub stare de arest, era prelungit la diferite perioade, uneori după două luni, alteori după o perioadă mai scurtă. Prin prelungirea continuă a acestui mandat, însă, inculpații puteau fi menținuți sub anchetă timp de ani de zile.

Împreună cu Mandatul de arestare preventivă erau emise **Ordonanța de percheziție**¹⁵ și **Ordonanța de sechestrul**, deoarece, odată cu percheziționarea locuinței, avea loc și sechestrarea bunurilor personale găsite în casa în care locuia inculpatul (nu numai ale aceluia care era luat în arest, ci chiar ale întregii familii). Execuția acestor percheziții oferea celor de la Securitate prilejul de a căuta în mod intensiv printre obiectele aflate la domiciliu, cu scopul de a ajunge în posesia unor corpuri delictive¹⁶.

Oricare ar fi fost rezultatul percheziției, obiectele existente se înregistrau în scris și rămâneau sechestrate în baza Ordonanței de sechestrul¹⁷. Uneori, sechestrul se executa nu în momentul percheziției inițiale la casa învinuitului ce urma să fie reținut, ci după o perioadă de timp mai îndelungată. În situațiile acestea, sechestrul se efectua în prezența unui alt membru al familiei, când acest lucru putea fi stabilit

---

¹³ Acest document, care însoțea arestarea fiecăruia dintre inculpați, era pregătit cu câteva zile înainte de executarea arestării și era semnat de un anchetator penal de Securitate. Documentul era prezentat celui care urma să fie reținut și arestat. Pe acest document erau deja menționate motivele, în termeni de articole ale Codului Penal, în baza cărora era executată reținerea. Exemple pot fi întâlnite în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 1, f. 2; *Ibidem*, vol. 2, f. 90; Idem, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 2.

¹⁴ Exemple ale acestor tipuri de Mandate de arestare preventivă pot fi găsite în: Idem, dosar nr. 179, vol. 1, f. 3; *Ibidem*, vol. 2, f. 91; Idem, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 3.

¹⁵ Exemple ale acestor Ordonanțe de percheziție pot fi găsite în Idem, dosar nr. 179, vol. 2, ff. 36, 123.

¹⁶ Printre aceste obiecte devenite corpuri delictive se puteau număra: scrisori personale, ziare sau cărți, de obicei străine, discuri cumpărate în afara României, pixuri, ceasuri străine sau unele mici cadouri, de exemplu pachete de țigări sau alte mici obiecte ce lipseau de pe piața românească, care la acea vreme era destul de săracă în obiecte de larg consum.

¹⁷ Exemple în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7955, vol. 1, f. 31; Idem, dosar nr. 14281, vol. 1, f. 14.

anterior, și, uneori, chiar în prezența unui vecin, deoarece trebuia făcut întotdeauna în prezența unei persoane.

Din punct de vedere formal, România, o democrație populară care semnase *Declarația pentru Drepturile Omului*¹⁸, era obligată să îi asigure fiecărei persoane prezumpția de nevinovăție, până la dovedirea probei contrare. Cu alte cuvinte, orice suspect era presupus nevinovat, atâta timp cât nu îi fusese dovedită vinovăția. Constituția României de la vremea aceea (anii 1960-1964) era Constituția din anul 1952, care, la art. 87, prevedea faptul că: „Cetățenilor Republicii Populare Române le este garantată inviolabilitatea persoanei. Nimeni nu poate fi arestat decât pe baza hotărârii tribunalului sau a procurorului, conform prevederilor legii”.

Constituția cuprindea principii orientative, care erau subliniate, ulterior, prin intermediul Codului Penal, după cum se poate vedea și în cazul de față. Făcând o analiză a Codului de Procedură Penală de la vremea desfășurării proceselor din comerțul exterior, rezultă că mandatele de arestare puteau fi emise de către organele de urmărire penală sau de către procurorul activ în proces. În cadrul procedurii penale discutate, anchetatorii Securității puteau fi cei care emiteau un Mandat de reținere, prin care inculpații puteau fi reținuți pentru 24 de ore, reținerea putând fi prelungită până la două luni (art. 253)¹⁹. Această posibilitate era legitimată de Codul de Procedură Penală²⁰, prin intermediul sub- articolului 9²¹. Pentru a reține persoana în mod legal, erau emise de către procurorul militar prelungiri ale Mandatului de arestare preventivă, ce erau adresate Direcției de anchete penale a Securității. Scopul acestor acte era, după cum am precizat, menținerea legalității arestului, în

---

¹⁸ La 10 decembrie 1947, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, prin intermediul Hotărârii 217A(III). România a semnat documentul la 14 decembrie 1955, dată la care a fost acceptată ca stat membru în organizație, prin Hotărârea 955(X) <http://www.hotararicedo.ro/files/files/DECLARATIA%20UNIVERSALA%20A%20DREPTURILOR%20OMULUI.pdf>, accesată la data de 13 mai 2015.

¹⁹ C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secțiunea a IV-a – *Mandatele și arestarea preventivă*, art. 253.

²⁰ C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secțiunea I – *Pornirea procesului penal*, art. 200, sub-articolul 9.

²¹ Articolul 9 menționat mai sus permitea organelor de anchetă penală să rețină inculpatul pentru o perioadă mai lungă, atunci când fapta de care acesta era învinuit implica o pedeapsă mai mare de un an.

conformitate cu art. 253.

Mandatele de arestare preventivă emise la arestarea funcționarilor din comerțul exterior au fost determinate de instituția acuzării, adică de Procuratura militară, în practică Securitatea. Sub această umbrelă protectoare, instituțiile judiciare *de facto* nu au fost cele care și-au putut impune punctul de vedere sau hotărârea în vederea executării arestării preventive a celor implicați. Această procedură corespundea, însă, cu măsurile și legile existente în Codul Penal și în Codul de Procedură Penală, care fuseseră reactualizate în anul 1960. Aparent, procedura penală s-a desfășurat de la început și până la sfârșit conform regulilor juridice existente în dreptul românesc, țară care adoptase și *Declarația Drepturilor Omului* menționată mai sus.

Printre aceste principii se număra și principiul *Habeas Corpus*²². În conformitate cu acesta, pentru arestarea unei persoane ar fi fost nevoie ca aceasta să fie adusă în fața unui judecător, care să dispună arestarea. În cazul în care persoana era nevinovată, ea trebuia să fie eliberată. Deși acest principiu provine din Dreptul anglo-saxon, un principiu asemănător există și în Dreptul de pe continent, cel care stă la baza Dreptului românesc. Conform acestui principiu, este interzisă arestarea unei persoane fără un ordin emis de către un judecător. Judecătorul trebuie să dispună arestarea, dar nu să stabilească vinovăția. Dar, după cum s-a arătat mai sus, acest principiu nu a fost aplicat, însă, în procesele din comerțul exterior, deoarece ordinul de arestare a fost dat de către anchetatorii de Securitate, reprezentanții organelor de anchetă penală, iar, ulterior, prelungirea arestului a fost aprobată de procuror, judecătorul nefiind implicat cu nimic.

Cu toate că principiul de drept *Habeas Corpus* este recunoscut de sistemele juridice ale ambelor forme de Drept, continental și comun (anglo-saxon), în Codul Penal românesc comunist (C.P.-1960) exista o acoperire a celor întâmplate, deoarece organelor de anchetă penală le era permisă emiterea mandatului de arestare prin același articol 87 menționat mai sus. Una dintre cauzele acestei inadvertențe era și aceea că principiul separării puterilor în stat nu era consacrat/respectat în constituțiile comuniste.

---

²² *Aduceți corpul*: expresie în limba latină, folosită în Dreptul anlo-saxon (*Common Law*) pentru a determina judecătorul să solicite autorităților sesizarea instanței asupra tuturor persoanelor închise, în scopul stabilirii legalității detenției acestora.

Ancheta

„Niciunul dintre mijloacele folosite de serviciile de investigare nu implică o pregătire atât de complexă și variată precum anchetarea unui prizonier” (Alexandru Draghici, 1955)²³

Ancheta era instrumentul cel mai important folosit de Securitate pentru alcătuirea dosarului de acuzare a inculpaților, în vederea trimiterii acestora în judecată. Securitatea era reprezentată, după cum am amintit anterior, de corpul de anchetare a inculpaților din procesele economice, ca, de altfel, din orice demers judiciar care viza delictе politice. Precum spunea Alexandru Drăghici, ministrul de Interne la acea vreme, care era responsabil și de funcționarea Securității: „una dintre sarcinile principale ale organelor de Securitate este investigația prin anchetă a inculpaților”²⁴.

Pregătirea dosarului de anchetă de către anchetatorul penal avea o deosebită importanță, deoarece, prin felul în care era organizat și prezentat, se puneau bazele viitoarei condamnări. Pedepsa însăși era dependentă de felul în care era conceput dosarul de anchetă, astfel încât numărul de ani la care era condamnat acuzatul, precum și continuarea vieții de după eliberare aveau o legătură intrinsecă cu acest dosar, fiind chiar reflectate de felul în care acesta fusese conceput. În timpul regimului lui Gheorghiu-Dej, se pot distinge perioade diferite în modul în care se desfășurau anchetele Securității, privind asprimea și duritatea elementelor de teroare folosite de anchetatori împotriva anchetaților.

După faimosul Raport „secret” al lui Hrușciov din februarie 1956, discurs care ar fi trebuit să marcheze începutul „dezghețului” politic și în România²⁵, s-a resimțit o ușoară împlânzire a metodelor folosite de Securitate în anchetele prizonierilor politici. Această relaxare a încetat, însă, către sfârșitul anilor de conducere ai lui Gheorghiu-Dej, când teroarea și înfricoșarea populației s-au întetit din nou. În privința deținuților politic, represiunea exercitată se manifesta și prin forțarea acestora spre a recunoaște orice fapt necesar anchetatorilor Securității, în scopul construirii dosarului după „chipul și asemănarea” scopurilor fixate de Securitate, cu intenția de a înfrânge încă din fașă orice încercare de

---

²³ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 100, f. 100.

²⁴ *Ibidem*, ff. 51-52.

²⁵ Gheorghiu-Dej nu a pus în aplicare acele principii enunțate în discursul lui N.S. Hrușciov, în cadrul Congresului al XX-lea al P.C.U.S.

împotrivire a celor vizați, și, prin aceasta, de a distruge definitiv dușmanul incomod.

Nu au fost multe schimbări în modul în care erau aduși inculpații la locul anchetei. Inculpatul era îndepărtat din spațiul său personal – propria locuință, fiind condus în locul de arest în care urma să fie investigat. Acest transfer al persoanei, dintr-o lume aparent protejată, într-una sălbatică, prin teroarea care domnea asupra sa, se făcea sub acoperirea unui document care justifica transferul: Ordonanța de reținere, „stindardul” însoțitor al procedurii de transfer. Confruntarea prizonierului cu anchetatorul reprezenta un proces complex, de înfruntare a propriei sale structuri psihologice. Din momentul în care începea călătoria spre locul de arest (în cazurile analizate, beciurile Securității din clădirea Malmaison), inculpatul putea presupune că va fi plasat într-un loc cu o siguranță îndoielnică și că, în tot decursul timpului în care se va afla acolo, sentimentul său predominant va fi acela al unei lipse totale de perspectivă privind viața și viitorul său.

Subordonarea arestatului vizavi de anchetatorul de Securitate îi provoca celui dintâi o senzație vecină cu groaza, în timp ce teama produsă pe fondul unei incertitudini totale a viitorului îi crea o nesfârșită nesiguranță. Ca o expresie curentă a acestei senzații, dorim să amintim modul în care erau transferați viitorii deținuți: ochii le erau acoperiți cu ochelari de tablă neagră, iar în momentul intrării în mașina Securității erau avizați cam în felul următor: „Din acest moment, ține-ți gura și vorbește doar atunci când vei fi întrebat”²⁶.

Cu toate că, aparent, forțele Securității au încercat să lase impresia respectării întocmai a legilor existente și a procedurilor menționate în Codul Penal, în realitate, după cum este bine cunoscut, anchetatorii Securității au avut mână liberă în a pune în aplicare metode bine cunoscute spre a ajunge la „adevăr”, acel adevăr plănuț de ei încă dinainte de începerea acțiunilor penale și a anchetei. Acest adevăr nu era, însă, același cu adevărul celui anchetat, și nici nu avea ca scop reflectarea fidelă a modului în care respectiva persoană își îndeplinise funcția în serviciul statului. Adevărul în ochii Securității, dacă se poate numi astfel, era în acest context un fel de univers de modele și profile aflate în custodie și acceptate ca singură opțiune viabilă, în condițiile detenției premergătoare trimerii în judecată. Camerele în care se desfășurau anchetele se aflau în

---

²⁶ Rosinger Adalbert, *Cartea neagră a Comerțului Exterior românesc*, p. 7, manuscris aflat în posesia mea. Rosinger Adalbert a fost unul dintre principalii condamnați în procesul Românoexport.

cea mai mare parte sub pământ, astfel încât strigătele de durere și de deznădejde ale interogaților, sub bătaia și chinurile la care erau supuși în timpul anchetelor, nu puteau fi auzite în afară. De la această „înălțime” era și mai greu să-ți „reiei viața”, disperat fiind de ceea ce urma să te aștepte.

Scopul mecanismelor folosite la Malmaison era să insufle frica și teroarea în interiorul universului, aparent temporar, dar care le apărea înfinit celor care îl populau. Prizonierii erau ținuti în această atmosferă până la finalizarea investigațiilor pentru proces. Este de menționat că limbajul folosit în procesele-verbale, încheiate aproape zilnic, scrise de mâna anchetatorului penal și semnate de cel anchetat, cu mici excepții vreunul dintre aceștia refuzând să le semneze, se menținea la nivelul unui limbaj civilizat, lipsit de expresii vulgare, de amenințări sau de înjurături. Dar aceasta nu reflecta realitatea. Exprimarea prin înjurături și expresii jignitoare, amenințările și bătăile, făceau parte integrantă din oricare scenariu al camerelor de anchetă, între cei doi opozanți, aflați de o parte și de cealaltă a baricadei²⁷.

Urmărind sursele primare ale nenumăratelor anchete din cadrul proceselor analizate, poate fi distinsă o trăsătură constantă a comportamentului organelor de anchetă ale Securității față de cel anchetat. Documentele găsite în interiorul voluminoaselor dosare penale dezvăluie cât de laborioasă a fost activitatea desfășurată în timpul anchetelor. Aceasta este reflectată cu ajutorul proceselor-verbale scrise de către anchetatori, incluzând în majoritatea cazurilor semnătura anchetatului, sau, în mai puține cazuri, tipărite la mașina de scris de către funcționari destinați activității respective.

În ce măsură aceste dialoguri documentate au oglindit în mod fidel dialogul autentic dintre anchetator și anchetat? În ceea ce ne

---

²⁷ În literatura memorialistică regăsim multe amintiri despre cele întâmplate între cei patru pereți ai camerelor de anchetă, fără ca cineva să poată dovedi, însă, prin înscrisuri, ceea ce s-a petrecut cu adevărat acolo. Dintre cei implicați în procesele comerțului exterior, există mărturiile scrise ale lui Rosinger Adalbert; apoi, dorim să amintim și interviul luat de Lucia Hossu-Longin preotului greco-catolic din Transilvania, Tertulian Langa (1922-2013), cel care a fost ținut în detenție timp de 14 ani (având o condamnare de 20 de ani), în mai multe închisori. Cu acel prilej, preotul Langa a descris modul în care se desfășurau anchetele la Malmaison, anchete care produc frisoane și uimire (http://old.clujeanul.ro/general/afisare_articol.php?id_obiect=148&cat=50, accesat la data de 18 mai 2015). O altă dovadă se regăsește în lucrarea lui Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*, București, Editura Humanitas, 2007.

privește, apreciem că aceste surse primare nu pot exprima în mod real atmosfera în care s-au desfășurat anchetele conduse de oamenii Securității, întrucât concluziile privind această atmosferă, rezultând exclusiv din textul scris sau tipărit al proceselor verbale, nu pot fi concludente, ele ascunzând de ochii și înțelegerea cititorului nevizat cele petrecute cu adevărat în celulele de anchetă de la Malmaison.

Nu pot fi întrevăzute sau, de altfel și mai greu, simțite sau intuite atât manipulațiile executate asupra anchetaților, cât și violența verbală și cea fizică ce au fost îndreptate împotriva acestora. Scopul urmărit de anchetatori a fost acela de a apleca spinările celor anchetați, astfel încât reacțiile și răspunsurile primite să corespundă așteptărilor, până într-atât încât dosarul să fie alcătuit conform dorințelor lor. Procedurile de anchetă au avut loc între cei doi poli ai torturii fizice și ai celei psihologice, care oferea anchetatorului o varietate de opțiuni și de posibilități în vederea atingerii scopului dorit: izolarea în celulă pentru diferite perioade de timp, umilirea fizică prin lovituri puternice, adeseori sălbătice, pumni, șuturi cu bocancul sau cizma sau lovituri de ciomag în locuri sensibile, umilirea verbală prin expresii și amenințări jignitoare. Aceste mijloace reușeau să creeze o permanentă stare de panică, ce se extindea adesea și asupra familiei aflată în libertate (soție, copii, părinți)²⁸.

În întreaga perioadă dintre 1960-1964, aceste metode au fost folosite în toate anchetele Securității, fiind îndreptate împotriva tuturor celor învinuiți de crime politice și, deci, și în anchetele proceselor economice. Dacă, în perioada anilor '50 ai secolului XX, metodele de anchetă ale Securității au fost și mai dure decât acestea, mergând până la a-i obliga pe anchetați să bea urină, să își mănânce propriile excremente sau să se dezbrace în timpul anchetelor, pentru ca umilirea să atingă grade de neînchipuit pentru o minte umană, se poate spune că acele metode, incalificabile, de altfel, au încetat a mai fi folosite în cadrul anchetelor care au precedat procesele economice. Și, cu toate acestea, așa-zisa „îmblânzire” a metodelor de anchetă era departe de a putea fi acceptată ca o îmbunătățire reală.

Sursele existente referitoare la aceste procedee, care documentează sesiunile de anchetă, au fost scrise ca niște dovezi seci, deși au fost indexate și catalogate de către Securitate, cu o minuțiozitate

---

²⁸ *Anchetele Securității – strategie și tactică în „demascarea dușmanilor poporului”,* <http://www.scribube.com/stiinta/stiinte-politice/Anchetele-Securitatii-strategii23112149.php>, accesat la 20 noiembrie 2012, în continuare „Anchetele Securității” ..., pp. 1-12.

aproape de necrezut, în dosarele penale ale proceselor. În intenția de a păstra cu grijă și cu atenție maximă realizările politice ale Partidului, Securitatea a încercat, cel puțin în aparență, să se încadreze în legislația socialistă a codurilor penale ale vremii în ceea ce privește procesele din comerțul exterior. Dar, în ciuda acestei ordini formale, mărturiile scrise și păstrate fie în arhive, fie în memorialistica referitoare la perioada comunistă de la sfârșitul conducerii lui Gheorghiu-Dej relevă o altă față a Securității: una care i-a terorizat, sub diferite forme, pe toți cei implicați în procesele politice, în general, iar pe lucrătorii din comerțul exterior, în particular. Duritatea terorii comuniste, una dintre expresiile regimului totalitar chiar și în perioada târzie a conducerii lui Gheorghiu-Dej, a fost prezentă prin măsuri represive exercitate asupra populației în general și cu atât mai mult asupra persoanelor suspectate de atitudini îndreptate împotriva regimului.

Ceea ce a constituit esența acestor măsuri a fost descris în nenumăratele lucrări apărute după revoluția din decembrie 1989, care au indicat elementele deformate și degradante ale regimului comunist²⁹. Ancheta inculpaților din procesele economice a început imediat după arestarea lor de către anchetatorii Securității, care aparțineau Direcției de Anchete Penale din cadrul Ministerului de Interne³⁰. Durata fiecărei anchete a fost determinată de timpul în care anchetatorii penali responsabili de fiecare caz în parte ajungeau să obțină un număr suficient de date, în funcție de colaborarea pe care reușeau să o impună inculpaților în cauză. Anchetatorii au intenționat să scoată la iveală cât mai multe informații de la inculpați, folosind metodele cele mai violente.

Majoritatea anchetelor s-au desfășurat sub forma unui dialog, cu

---

²⁹ Printre aceste lucrări se numără: Adrian Cioroianu, *Pe Umerii lui Marx, O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005; Romulus Rusan, *Cronologia și geografia represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare. 1945-1989*, București, Fundația Academia Civică, 2007; Marius Oprea, *Banalitatea Răului. O Istorie a Securității în documente*, Iași, Editura Polirom, 2002; Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State 1948-1989*, NY, St. Martin's, 1999; Dennis Deletant, *România sub Regimul Comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2010; Vladimir Tismaneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, University of California Press, 2003; *Viața în România Comunistă* <http://www.comunism.ro/bibliografie/glosar.html>.

³⁰ În anii '60 ai secolului XX, Direcția de Anchete Penale era una dintre direcțiile Ministerului de Interne. Din această cauză, unii dintre funcționarii Securității și ai Miliției purtau grade militare.

întrebări și răspunsuri, care a fost consemnat în procesele verbale ale anchetei³¹, dar a existat și un alt tip de anchete, pe parcursul cărora anchetatul a dat și a semnat un șir de declarații. Unele dintre acestea au fost răspunsuri la întrebările anchetatorilor, altele au fost informații pe care însuși anchetatul le-a considerat necesare (sau a fost forțat să le declare), exprimându-le în scris.

Este de presupus că cele declarate în mod direct aruncau adeseori o proiecție încețoșată atât asupra faptelor autorului, cât și asupra faptelor celorlalți inculpați, aflați ei înșiși în mijlocul propriilor anchete. Ele nu erau cu adevărat confesiuni, ci se poate presupune că erau mai curând informații solicitate de anchetator. Schimbul acesta de informații era necesar, în contextul în care, prin declarațiile unuia dintre inculpați, puteau să sprijine ancheta în defavoarea altora. Îndeplinind aceste cerințe ale anchetatorilor (cuvântul cerințe fiind, în acest caz, cu siguranță un eufemism), autorul putea primi, în schimbul declarațiilor cerute, condiții mai bune în detenție sau chiar o pedeapsă mai mică.

Declarațiile erau făcute, nu o dată, sub presiune și în urma unor bătăi sau amenințări, de aceea este aproape imposibil de a separa adevărul de minciună sau de a cunoaște condițiile reale în care acestea au fost date de anchetați. Au existat și cazuri în care unii inculpați și-au retractat declarațiile după o zi sau două³². Modalitatea de însemnare în procesul-verbal a interogatoriului din ancheta penală se poate spune că era o formă de desfășurare liberă a unui dialog compus din întrebări și răspunsuri. Uneori, pe marginea proceselor-verbale apar diferite observații adresate anchetatorilor de către șefii acestora. Ele urmau câteodată chiar participării acestora la anchetele propriu-zise. Cu cât poziția anchetatorilor era mai înaltă pe scară ierarhică, cu atât cruzimea și duritatea acestora, îndreptate împotriva inculpaților, creștea în mod direct proporțional. Au fost, cu toate acestea, și cazuri în care anchetatul a

---

³¹ Proces verbal de interogatoriu (P.V.I.).

³² A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 2, ff. 258-259. În aceste pagini, Rosinger Adalbert revine asupra declarației făcute la data de 30 martie 1962. Alte surse folosite sunt: idem, fond Informativ, dosar nr. 257122, vol. 1, f. 136 (dosarul de urmărire a lui Rosinger) și, de asemenea, o scrisoare aflată în posesia mea, scrisă la 27 octombrie 2007, de către Geza Kornis, despre discuția purtată de Rosinger cu Rado Alexandru, la eliberarea aceluia din urmă din închisoarea Aiud. Rado i-a povestit atunci cum, în timpul anchetei, fusese nevoit să dea, și nu o dată, declarații neadevărate, din cauza presiunilor la care fusese supus.

refuzat să semneze pe aceste rapoarte³³.

Anchetatorul care răspundea de o anchetă penală rămânea, în general, același, fără să fie schimbat, în decursul desfășurării acesteia. În general, cunoștințele acumulate de anchetator asupra dosarului întocmit erau necesare și chiar folositoare mersului pozitiv (adică în sensul dorit de organelor de anchetă) al întregii anchete³⁴. Cu toate acestea, în mijlocul perioadei de anchetă se întâmpla uneori ca responsabilitatea să fie trecută în sarcina altui anchetator. Un motiv al acestor schimbări era încercarea de a împiedica realizarea unei relații personale între anchetator și anchetat. De asemenea, înlocuirea anchetatorului penal cu un altul putea să producă o fisură în siguranța de sine pe care ar fi putut-o dezvolta anchetatul în decursul anchetei, stând față în față cu aceeași persoană.

O privire de ansamblu asupra perioadei de anchetă, ca o perioadă critică în pregătirea dosarului pentru trimiterea în judecată a „infractorului”, indică faptul că în acest timp avea loc și o permanentă emiteră de ordonanțe pentru executarea unor operațiuni asociate procesului de anchetă. Aceste operațiuni pot fi considerate o componentă a procesului de alcătuire a dosarului de anchetă, alături de desfășurarea aproape zilnică, timp de mai multe ore, a dialogului dintre inculpat și anchetator (unul sau mai mulți, desemnați să conducă ancheta), cât și de confruntarea între inculpații din același grup sau cu inculpați care fuseseră deja condamnați și se aflau în timpul executării pedepselor. În anchetă erau folosite și rapoarte scrise de colaboratori ai Securității, recrutați din rândul colegilor de cameră ai inculpaților, solicitați să scrie, uneori zilnic, propriile impresii, să redea discuțiile avute cu cei anchetați, cât și opiniile acestora din urmă cu privire la întregul supliciu la care erau supuși. Acele persoane folosite în favoarea desfășurării anchetei erau cunoscute sub numele de agentură de cameră.

După terminarea anchetei penale, inculpații puteau primi întregul material de anchetă pentru a-l revizui. Acesta cuprindea atât anchetele personale, cât și ale celorlalți inculpați, precum și documentele aferente și expertiza financiară. Timpul alocat pentru studierea acestui material era,

---

³³ A se vedea ancheta Sidoniei Grigoriu, unde, pe procesul-verbal de interogatoriu, a rămas înscrisul: „Refuz să semnez” (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 4, f. 45).

³⁴ Aceste informații au fost primite de la d-ra Gina Radu, anchetator în Miliția bucureșteană, și, de asemenea, colaboratoare în cadrul I.I.C.C.M.E.R. (în anii 2013 și 2014), ca urmare a unei întâlniri cu caracter profesional, care a avut la București, în luna martie 2013.

însă, foarte scurt, deși scopul acelei investigații era atât studierea dosarului, cât și scrierea unor observații în urma luării la cunoștință a informațiilor.

În continuare, vom prezenta diferitele ordonanțe solicitate de anchetatori în timpul perioadei de anchetă și realizate prin metode ce vor fi înfățișate mai jos și exemplificate prin referințe la dosarele penale ale proceselor economice din comerțul exterior:

Ordonanțe emise în timpul anchetei

Ordonanța pentru executarea unei expertize financiare

Ordonanța pentru executarea unei expertize financiare era emisă cu scopul de a aprecia pagubele suferite de economia națională, în sensul în care erau susținute de către acuzare. Hotărârea anchetatorului de a ordona execuția unei asemenea expertize era o condiție *sine qua non* a anchetei în cadrul unui proces economic. Aceste comisii erau compuse din persoane pe care ancheta le denumea „experți”³⁵ și care aveau în sarcină verificarea contractelor incriminante, a actelor care însoțiseră aceste contracte, propunerile, alternativele, aprobările la diferite niveluri. Cererea pentru execuția acestei expertize se făcea deîndată ce începea ancheta penală, iar rapoartele prezentate de comisia de experți numită de Securitate reprezentau probele materiale principale pe care se putea baza acuzarea în timpul sesiunilor din instanță³⁶.

Uneori³⁷, în timpul desfășurării anchetei penale, Ordinul pentru

---

³⁵ Din cele scrise de inculpații proceselor, de exemplu Rosinger Adalbert, și, de asemenea, conform cu funcțiile pe care acești „experți” le dețineau la data numirii lor, niciunul nu avusese în sarcină vreă atribuție legată de comerțul exterior (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32, f. 1). Situația legată de profesionalismul experților a fost asemănătoare la toate procesele. Trebuie, totodată, menționat faptul că niciunul dintre dosarele acestor persoane nu a fost găsit în arhiva C.N.S.A.S.

³⁶ De exemplu, în procesul Românoexport, raportul experților financiari este cuprins în două volume (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32, ff. 1-316 și vol. 33, ff. 1-409); în procesul Prodexport 1, raportul experților financiari este cuprins în Idem, dosar nr. 7955, vol. 19, ff. 1-419; în procesul Agroexport, ordonanța de executare a unei expertize financiare a fost dată pe 12 martie 1962, iar raportul financiar se regăsește în idem, dosar nr. 8007, vol. 1, ff. 149-153.

³⁷ De exemplu, în cadrul unuia dintre procesele economice, procesul Românoexport.

execuția expertizei financiare³⁸ a fost emis chiar înainte de arestarea tuturor inculpaților. Supoziția noastră, și anume că o parte dintre experții financiari au „jucat” rolul de a servi Securitatea, fiind practic colaboratori ai acesteia, o putem justifica nu numai prin aceea că dosarele acestora nu ne-au fost puse la dispoziție, ci și prin aceea că cel puțin unul dintre acești experți a fost identificat drept informator al Securității³⁹, apărând în nenumărate declarații și note informative referitoare la inculpații procesului R.E.

Rezultatul expertizelor financiare era și el dictat de către oamenii Securității, căci, după cum rezultă din datele personale ale experților financiari, ei nu au fost implicați în activități de comerț sau în negocieri comerciale. Lucrările expertizei financiare sunt cuprinse în volume masive, care fac parte din dosarul penal⁴⁰. Expertiza financiară analizează acele contracte care vor fi incriminate și de către instanța judecătorească, încheiate în perioada anilor 1950-1960. Multe dintre contractele încheiate de funcționarii din comerțul exterior în acea perioadă au fost considerate la vremea respectivă ca fiind avantajoase statului și economiei românești, iar aceștia au fost decorați cu diverse ordine și medalii ale statului pentru rezultate deosebite în muncă.

Pagubele despre care este vorba sunt prezumtive, adică s-au produs, în opinia acestora, prin vânzări ale produselor românești la prețuri prea mici și cumpărări de produse pentru piața românească la prețuri prea ridicate. Pagubele calculate de expertiza financiară au rezultat din diferențele dintre prețurile reale și acelea pe care anchetatorii Securității au considerat că ar fi putut fi obținute. Acest act, prin care s-a susținut producerea de pagube economiei țării, a fost considerat în perioada comunistă ca fiind un act penal îndreptat împotriva siguranței naționale. În consecință, această crimă a fost considerată o crimă politică și tratată ca atare.

Ordonanța privind atașarea la dosar a unor probe materiale și a unor documente oficiale

Emiterea acestei ordonanțe era la latitudinea anchetatorului. La ancheta făcută pentru procesul Agroexport (A.E.), spre exemplu, o

---

³⁸ Acest ordin a fost emis de către Direcția de Anchetă Penale.

³⁹ Cu numele codificat „Horia Mihai”, acesta era, în realitate, consilierul juridic de la Românoexport, pe nume Dobrescu.

⁴⁰ În cazul procesului Românoexport, în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32 și vol. 33.

asemenea ordonanță a fost emisă de către anchetator cu scopul de alătura probele la expertiza financiară, ca parte a dosarului penal⁴¹.

Ordonanța de încheiere a anchetei penale

Către sfârșitul perioadei de anchetă era emisă o ordonanță prin care inculpații erau anunțați de încheierea anchetei penale (una pentru fiecare în parte și o alta pentru încheierea întregii anchete penale, privindu-i pe toți inculpații). Inculpatul era obligat să semneze aceste ordonanțe cu o semnătură de primire, dar unii inculpați aveau să refuze să-și pună semnătura pe această ultimă ordonanță.

Ordonanța de punere sub învinuire și Concluziile de învinuire

În decursul anchetei, chiar la scurt timp după arestarea învinuiților, anchetatorul penal de Securitate emitea **Ordonanța de punere sub învinuire**. Ori de câte ori anchetatorul ajungea la concluzia că era necesar de a menționa fapte sau concluzii noi privitoare la cel anchetat, erau emise câteva asemenea ordonanțe. Conform prevederilor Codului de Procedură Penală⁴², ordonanța se referea doar la o singură persoană, cea anchetată, și, ulterior, anchetatorul penal responsabil cu ancheta o prezenta celui în cauză spre semnare, care avea dreptul de a face unele comentarii asupra acesteia.

La terminarea anchetei erau înaintate tribunalului **Concluziile de Învinuire**⁴³, care se refereau la întregul grup inclus în procedura penală. Redactarea concluziilor intra în responsabilitatea organelor de anchetă penală⁴⁴ și erau înaintate instanței în momentul în care acestea hotărau că documentele obținute erau suficiente și că, împreună cu mărturiile, putea fi justificată deschiderea procesului penal.

Înaintarea instanței de judecată nu se făcea, însă, înainte de a li se

---

⁴¹ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 8004, vol. 3, f. 1.

⁴² C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secțiunea a II-a – *Punerea sub învinuire*, articolele 248¹-248¹².

⁴³ Documentul acesta care concludă Ancheta și care este înaintat instanței, în vederea deschiderii procesului penal, se numește în Dreptul românesc actual *Rechizitoriu*.

⁴⁴ C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul II – *Trimiterea în judecată*, Capitolul I – *Trimiterea în judecată de către procuror*, art. 269.

acorda învinuiților următoarele drepturi⁴⁵: dreptul de a primi întregul material al anchetei penale, spre luare la cunoștință, cât și de a li se face cunoscută categoria de încadrare a faptelor penale de care se făceau vinovați; de asemenea, erau întrebați dacă aveau de formulat vreo cerere în legătură cu încheierea anchetei penale sau de făcut vreo declarație suplimentară. Exemple ale acestor situații se regăsesc în anchetele penale ale tuturor proceselor⁴⁶.

Conducerea dialogului anchetator – anchetat și diversificarea metodelor de anchetă

Un loc aparte în desfășurarea anchetelor îl ocupă dialogul dintre anchetat și anchetatorii Securității. Unele dintre faptele descrise mai jos ne-au fost dezvăluite de către condamnații din procesele comerțului exterior și de către membrii familiilor acestora, în vreme ce altele au fost identificate în documentele primare, accesate odată cu citirea dosarelor. Printre acestea, au fost anchetele efectuate în cadrul proceselor, diferitele acte sau declarații, pe lângă literatura de specialitate apărută în ultimii ani⁴⁷, care prezintă aspecte diferite din psihologia judiciară, în special cea a anchetelor penale (interogatoriul judiciar sau ancheta).

După cum am specificat și mai sus, în majoritatea anchetelor, o persoană a fost anchetată în majoritatea timpului de către același anchetator penal de Securitate, dar au fost situații în care anchetatul a fost confruntat cu un număr de anchetatori diferiți. În literatura actuală de specialitate⁴⁸, referitoare la psihologia relațiilor din cursul unei anchete, inculpatul este considerat ca fiind o persoană a cărei vinovăție și ale cărei fapte infracționale sunt bine definite și cunoscute. Acesta nu a fost, însă, cazul inculpaților din procesele analizate de noi: „Din punct de vedere psihologic, urmărirea penală și ancheta judiciară reprezintă cumulul relațiilor interpersonale între subiectul investigat (anchetat), anchetatorul

---

⁴⁵ C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul II – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secțiunea a VI-a – *Pregătirea lucrărilor și a materialului de urmărire penală*, art. 264¹-264⁶.

⁴⁶ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 237 (Procesul Prodexport 2 – învinuită Ana Căpitanescu Blum); idem, dosar nr. 7893, vol. 1, ff. 189-191 (Procesul Cartimex – cazul Octav Botnar); idem, dosar nr. 14281, vol. 1, f. .237 (Procesul Prodexport 3 – cazul Otilia Mintzer).

⁴⁷ Tudorel Butoi, *Psihologie Judiciară*, curs universitar, București, Editura TREI, 2012.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 192-257.

organelor de Securitate și celelalte persoane participante la mersul anchetei”⁴⁹.

În procesele din comerțul exterior, manipulațiile psihologice efectuate pe parcursul anchetei, folosite chiar ca mijloace de a-i obliga pe cei anchetați să accepte mărturisirea în sensul dorit de Securitate, până la acceptarea totală a învinuirii, au fost măsuri luate permanent. Prezența fizică a aceluiași anchetator penal vizavi de același anchetat a condus în mod nemijlocit la o cunoaștere personală reciprocă a acestora, ale cărei consecințe vor fi relatate în continuare. Cei doi poli ai anchetei, reprezentantul Securității, în fața căruia se afla funcționarul arestat, cu acuzația fixată încă de la primirea Ordonanței de reținere, întărită ulterior prin Ordonanțele (una sau mai multe) de punere sub învinuire, au constituit în permanență expresia unor interese conflictuale. Cu timpul, anchetatorul venit a însoți aceeași anchetă până la capăt a avut ocazia să afle caracteristicile persoanei din fața sa, modul de a gândi și expresia sensibilităților acesteia, felul de a se comporta în general, cât și relațiile sale sociale. În plus, anchetatorul putea să analizeze trăsăturile celui care era inculpat, așa cum puteau fi exprimate în spatele cuvintelor și a faptelor, sau, pe lângă acestea, varietatea sentimentelor sale, de frică, de panică, uneori chiar de teamă, în fața a ceea ce i-ar fi putut oferi destinul în continuarea anchetei.

Această colecție de informații cu caracter psihologic, aflată în mână anchetatorului, reprezenta unul dintre avantajele menținerii sale ca anchetator unic în decursul anchetei vizavi de aceeași persoană. Informațiile deținute în urma unei asemenea experiențe, șansa ca în decursul întregii anchete, care putea uneori să dureze, și a și durat, luni sau ani de zile, să se întărească cunoașterea reciprocă dintre anchetator și persoana anchetată, putea duce la un fel de apropiere aparentă, care adeseori era clar nedorită.

Poate fi înțeleasă, astfel, complexitatea posibilă a relației stabilite în cadrul anchetelor executate de același anchetator, deoarece această relație putea, după cum am spus, să devină nedorită, chiar inacceptabilă pentru organele de Securitate. Pe de o parte, relația de reciprocitate putea să determine un fel de încredere a celui anchetat în anchetator și, astfel, să se creeze o atmosferă de eventuală încredere, care să ducă la unele divulgări pe care Securitatea abia le-ar fi așteptat, dar, pe de altă parte, se putea întâmpla ca anchetatorul să capete o anumită înțelegere față de cel supus anchetei, astfel încât legătura dintre ei să reprezinte un dezavantaj

---

⁴⁹ *Ibidem*, p. 192.

din punctul de vedere al organelor de Securitate. Orice anchetator era supus unor examene foarte serioase și, pentru a căpăta această funcție, erau necesare atât o personalitate, cât și o capacitate deosebită din punct de vedere al „calităților”, încât să-și desfășoare activitatea spre mulțumirea superiorilor⁵⁰.

Întâlnirile din cadrul anchetei aveau loc zilnic, dar uneori se amânau și la intervale de săptămâni sau luni. Întâlnirile puteau să dureze de la câteva ore până la 8-10 ore în cadrul aceleiași zile, cu sau fără pauză. Se urmărea ca în decursul anchetei să se producă o stare de oboseală, până la epuizarea fizică, dar mai ales psihică, a anchetaților⁵¹. Conform acestei metode, anchetații erau „invadați” uneori de o ploaie de întrebări, cu unele pauze între fazele de interogare, dar de acest privilegiu nu se puteau bucura întotdeauna. Desfășurarea în schimburi sau pe timp îndelungat a anchetelor s-a dovedit a fi doar unul dintre mijloacele de exercitare a tensiunii fizice și psihologice asupra celor anchetați. La anchete puteau participa în anumite situații și alte persoane, ca de exemplu șeful secției de anchete penale active la timpul respectiv⁵².

Pe toată durata anchetei, anchetatul stătea în picioare sau pe un taburet, și nu o dată i se refuza chiar dreptul de a bea puțină apă. Înaintea înmânării concluziilor de învinuire și a trimiterii în judecată se întâmpla ca unele persoane să fie arestate pentru prima dată, acestea aparținând fie grupului aceleiași întreprinderi, fie unei întreprinderi diferite, în scopul de a-și aduce contribuția la stabilirea în scris a ultimelor concluzii ale acuzării, atunci când se considera că lipseau unele detalii.

Confruntări între inculpați sau între inculpați și martori ai acuzării

În timpul anchetelor se făceau adeseori confruntări față în față între inculpații din același proces⁵³ sau între inculpați din procese diferite,

---

⁵⁰ Tudorel Butoi, *op. cit.*, p. 192.

⁵¹ *Anchetele Securității...*, p. 12.

⁵² Această persoană deținea un titlu militar superior anchetatorilor din procesele economice. Participarea sa în anchetele procesului Românoexport este amintită în manuscrisul lui Rosinger Adalbert. Este vorba despre Nicolae Dumitrescu, șeful Secției anchete penale din Ministerul de Interne al României în anii '60.

⁵³ Confruntări de acest fel se pot găsi în procesul Românoexport, la data de 21 decembrie 1962, între Rado Alexandru, director tehnic, ulterior consilier al Întreprinderii Românoexport, și Schwartz Benjamin, șef de serviciu al Departamentului de import fire de bumbac și celofibră (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 31, f. 278), sau în cadrul procesului Prodexport 1, între cei doi

adică între funcționari ai unor întreprinderi diferite de comerț exterior. Se făceau, de asemenea, confruntări între un inculpat și diferiți martori ai acuzării⁵⁴.

Agentura de cameră⁵⁵

Una dintre procedurile folosite pe larg pentru a ajuta la anchetarea inculpaților din procesele economice a fost folosirea agenturii de cameră. În majoritatea cazurilor, agenții erau ei înșiși inculpați urmăriți de Securitate pentru diferite acuzații, în mare parte cu caracter politic. Aceștia erau numiți pentru a urmări unele persoane cu care locuiau în celulele spațiului de carceră, pentru a-i instiga, profitând de frustrarea sau de starea lor de agitație, de exemplu, după o anchetă sau în alte momente, încercând să se erijeze în confesori bine intenționați sau în așa-zii prieteni, oameni de bună-credință.

Toate informațiile pe care le adunau, le transcriau în imediata apropiere a momentelor în care evenimentele relatate se petrecuseră și care erau povestite cu lux de amănunte, după cum fiecare dintre agenți era mai mult sau mai puțin capabil să o facă, depinzând, desigur, de capacitatea lor de a povesti, de memorie, de personalitate, precum și de alte caracteristici mai greu de sesizat, dar care pot ieși la iveală prin citirea unui număr mai mare de pagini referitoare la persoana urmărită (de exemplu, cunoașterea limbii române, educația, gradul de implicare și de înțelegere).

Acceptul dat de agenții de cameră la participarea în calitate de informatori pare să le fi conferit acestora unele drepturi în fața acuzațiilor pe care tribunalul urma să le ridice împotriva lor, și anume reducerea pedepselor, executarea detenției în condiții mai ușoare sau eliberarea înainte de termen. Colaboratorii Securității care făceau parte din agentura de cameră erau schimbați la ceva vreme, astfel că un colaborator putea să devină agent de cameră al unui alt inculpat, fie din același proces, fie din alt proces.

Scopul principal al agenturii de cameră era de a obține informații cât mai directe și mai „proaspete” asupra inculpaților. Acest procedeu era folosit în imediata apropiere a unor evenimente sau în decursul timpului

---

inculpați, Schwartz Alfred și Suzin Micu Mordechai (idem, dosar nr. 7995, vol. 3, ff. 231-234).

⁵⁴ Confruntarea între Pavel Donath și Gheorghe Ardeleanu, martor al acuzării, în procesul Prolexport 1 (*ibidem*, vol. 1, ff. 305-307).

⁵⁵ Colegi de celulă folosiți ca informatori.

în care nu făceau nimic, așteptându-și soarta și chemarea la viitoarea anchetă. Uneori, inculpații erau trimiși înapoi în cameră în pauzele dintre anchete sau la sfârșitul acestora, astfel că, fiind incitați de colegii de cameră, inculpații proceselor economice relatau adeseori gânduri, bănuieli, stări de spirit, care apăruseră odată cu ancheta și care le treziseră sentimente de spaimă, nesiguranță, îndoială etc.

Pe lângă relatarea celor vorbite, în mod direct sau provocat, acești agenți urmăreau și alte aspecte ale vieții cotidiene care puteau să aducă în imagine starea de agitație fizică, psihică, aspirațiile celor pe care îi urmăreau, dacă acestea existau, dorințele, chiar pozițiile fizice preferate în diferite momente ale zilei și uneori frustrările celor arestați în beciurile Securității, din timpul anchetei sau până la trimiterea lor în judecată. Nu este deloc exclus ca unii dintre agenți să fi inventat fapte, relatate ulterior funcționarilor Securității, deoarece, adeseori, acestea nu puteau fi notate exact în momentul în care erau aflate.

Rapoartele agenturii de cameră, scrise de mână, cu multă generozitate informativă, erau transferate anchetatorilor și, câteodată, chiar directorului Secției de Anchete Penale. Uneori, pe marginea paginilor erau făcute unele observații. Însemnându-și rapoartele cât mai aproape de zilele în care inculpații își exprimaseră ideile, rapoartele agenților de cameră puteau deservi și anchetele din zilele următoare, oferindu-le anchetatorilor informațiile pe care inculpații le împărtășiseră cu foarte puțin timp înaintea anchetei.

Anchetarea martorilor acuzării și ai apărării

Martorii folosiți în procesele economice au fost în exclusivitate martori ai acuzării⁵⁶. În cadrul fiecăruia dintre procese a existat o disproporție semnificativă între martorii acuzării și lipsa totală a martorilor apărării, chiar și atunci când inculpații solicitaseră în diverse rânduri interogarea unor persoane ale căror mărturii le-ar fi putut fi favorabile. Atât în perioada anchetelor, cât și a depozițiilor din instanță, nu au fost interogați, așadar, decât martori ai acuzării.

În ciuda prevederilor Codului de Procedură Penală românesc nu

---

⁵⁶ Persoanele care au fost în apropierea inculpaților și care au fost solicitate să fie martori ai acuzării nu puteau refuza sub niciun motiv. Acest punct de vedere ne-a fost mărturisit de către unul dintre puținii, poate chiar singurii martori care au rămas în viață, dar care, între timp, a trecut și el în lumea dreptilor. Este vorba despre Gheorghe (Gyuri) Leuchter, pe care, la 24 august 2010, l-am întâlnit în locuința sa, din orașul Düsseldorf, și care a decedat la data de 13 februarie 2013.

au fost aduși alți martori, în afara celor prezentați de acuzarea din proces: „Inculpatul are dreptul de a fi asistat de apărător, atât în timpul instrucției, cât și în fața instanței de judecată, în condițiile următoare: în timpul anchetei și după primul interogatoriu, inculpatul poate discuta liber cu avocatul său, în cel mai rău caz, dacă se iau măsuri de securitate”⁵⁷. Acest articol de lege nu a fost respectat, însă, în cadrul proceselor economice, pare-se chiar în mod intenționat.

Astfel, deși, conform legii, inculpatului îi era oferit dreptul întâlnirilor cu avocatul său, în practică au fost încălcări serioase ale acestui drept. Avocații, ca apărători ai deținuților politic, cunoșteau de la bun început cât de slabe erau șansele de apărare a inculpaților în fața Tribunalului Militar. Acuzățiile erau deja specificate o dată cu emiterea Ordonanțelor de Învinuire și fixate dinaintea oricărei operațiuni juridice. Acțiunea de apărare era, practic, o acțiune cu caracter aproape exclusiv formal. Procedurile juridice folosite în decursul proceselor nu au fost întotdeauna acoperite de lege, exemplul de mai sus fiind doar unul dintre acestea.

Procuratura a convocat martorii care i s-au părut relevanți și potriviți acuzării, iar aceștia au fost anchetați înainte de începutul procesului, după care au fost chemați pentru a depune mărturie în instanță, în timpul desfășurării acestuia. Martorii erau fie colegi de muncă de la aceeași întreprindere sau de la alte întreprinderi, funcționari în Ministerul Comerțului sau în instituții înrudite care țineau de industriile cu care întreprinderile erau în legătură (industria alimentară, textilă, de materiale de construcții). Uneori erau aduși ca martori deținuți care își efectuau deja pedeapsa ca acuzați în celelalte procese.

În timpul anchetelor, de fiecare dată când li se prezentau documente, precum ordonanțe de învinuire sau rapoarte ale expertizei financiare, inculpații obișnuiau să se adreseze comisiei de anchetă, verbal și în scris, solicitând convocarea în instanță a unor martori din partea apărării, astfel încât să-și sprijine pe de o parte nevinovăția, și, pe de altă parte, să contracareze, parțial, efectul mărturiilor depuse de martorii acuzării. Aceste cereri nu au fost, însă, niciodată aprobate⁵⁸.

Încheierea anchetei penale și formularea Concluziilor de învinuire

---

⁵⁷ C.P.P.-1960, Cartea I – *Dispoziții Generale*, Titlul V – *Părțile. Procuratorii și Apărătorii*, Capitolul V – *Procuratorii și Apărătorii*, art. 76, alineatul 1.

⁵⁸ Respingerea cererilor de a prezenta martori ai apărării.

Anchetele penale ale proceselor din comerțul exterior au continuat perioade de timp care au durat, uneori, câțiva ani. Lungimea acestora depindea de complexitatea acuzațiilor, de numărul de inculpați, dar mai ales de posibilitatea sau de neputința organelor de Securitate de a constitui dosarul procesului, prin obținerea unor informații pertinente scopului urmărit. După cum deja am menționat, la sfârșitul anchetei, inculpaților le erau prezentate **Concluziile de Înviniuire**, împreună cu **Ordonanța de încheiere a anchetei penale**. Ambele documente erau scrise de către anchetatorul care condusese ancheta penală a fiecăruia dintre inculpați, scopul fiind acela de a le atrage atenția asupra încheierii anchetei. Documentele produse în anchetă, cât și Concluziile de Înviniuire, puteau fi studiate⁵⁹, astfel încât puteau fi făcute observații pe marginea acestora înaintea trimiterii în judecată. La aceste comentarii urma din nou reacția anchetatorului, care, de cele mai multe ori, se opunea cerințelor inculpatului și care doar în foarte puține cazuri accepta unele clarificări, urmând ca în instanță să fie aduși, de exemplu, membrii comisiei de expertiză financiară sau alte persoane, ce urmau să lămurească unele aspecte ale Concluziilor de Înviniuire, pe care inculpatul nu le acceptase ca atare, ci își exprimase dorința de a i se da explicații suplimentare. Odată cu încheierea anchetei penale, erau emise și aprobări medicale, care atestau deplina capacitate fizică și psihică a inculpaților de a participa la proces.

Trimiterea în judecată se făcea după încheierea tuturor procedurilor premergătoare, iar documentele se trimiteau la Tribunalul Militar al Regiunii București, instanța la care se judecau toate procesele penale în care învinuiții erau criminali politic, acuzați de crime împotriva statului român. Timpul de așteptare între anunțul încheierii anchetei penale și deschiderea efectivă a procesului în instanță putea fi de ordinul a câtorva luni de zile⁶⁰.

Un alt element de procedură penală care se practica în perioada comunistă, dar în special în cadrul proceselor economice, a fost numirea târzie a unor avocați care urmau să îndeplinească funcția de apărători. A existat o procedură prin care fiecare dintre inculpați, prin intermediul exclusiv al familiei, își putea angaja un avocat care să-l apere. În realitate,

---

⁵⁹ Timpul acordat pentru studierea materialului de anchetă era foarte scurt, de ordinul a câtorva zile.

⁶⁰ De exemplu, în procesul Cartimex, ancheta s-a încheiat în ianuarie 1961, iar procesul a început în mai 1961. În procesul Românoexport, ancheta s-a încheiat în februarie 1964, iar procesul a început în iunie 1964.

contactul direct dintre avocat și client avea loc cu foarte puțin timp înaintea deschiderii ședințelor din instanță și era de foarte scurtă durată. Prin aceasta, precum și prin faptul că nu orice lucru putea fi exprimat de către avocatul apărător, dar mai ales luat în considerație în cadrul procesului, apărarea se transformase într-un act aproape exclusiv formal. Materialele de anchetă și celelalte documente relevante erau puse cu foarte puțin timp înainte la dispoziția propriu-zisă a apărătorilor, atât în situația în care inculpații avuseseră privilegiul de a fi primit un avocat particular sau primiseră un apărător din oficiu, de la Baroul de avocați. Spre exemplu, într-o scrisoare emisă la data de 12 mai 1964 de Ministerul Justiției către Colegiul de avocați București, prin intermediul Tribunalului Militar de Regiune București, se cerea numirea din oficiu a unor avocați care să fie apărători ai inculpaților din procesul Românoexport⁶¹. Cu toate că procesul urma să înceapă la data de 9 iunie 1964, această scrisoare dovedește faptul că, până cu mai puțin de o lună înainte, nu avuseseră loc contacte directe între apărători și clienți.

Ședințele de judecată. De ce tocmai un Tribunal militar?

Am menționat deja faptul că procesele economice în care învinuirea era făcută în baza articolului 209⁶² sau pentru uneltire împotriva ordinii sociale, în baza articolului 209⁶³ din C.P.-1960, conform C.P.P.-1960, persoanele implicate erau judecate de către Tribunalul Militar. Aceasta era instanța supremă, situată deasupra tuturor instanțelor militare inferioare, care judecau faza procesului de fond, cât și apelul. În pofida faptului că, în actualele Coduri Penale, cetățenii care nu au funcții militare nu pot fi judecați în instanțe militare, procedeul de a fi trimiși în judecată la tribunalele militare era uzual în statele comuniste⁶⁴.

În România a fost înființată o școală de drept, în care se studia timp de doi ani, iar cei care o absolveau primeau titlul de judecător sau procuror. Elevii erau recrutați din rândul muncitorilor în industrie, al lucrătorilor din transportul public sau din agricultură, persoane având o vârstă între 38-42 de ani, a căror pregătire anterioară cuprindea cel puțin

---

⁶¹ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 34, f. 5.

⁶² Articolul 209¹ este inclus în Secțiunea I bis și se referă la *Subminarea economiei naționale*.

⁶³ Articolele de lege 209(1) și 209(2) defineau infracțiuni de uneltire împotriva ordinii sociale, de gravitate diferită.

⁶⁴ C.P.P.-1960, Cartea I – *Dispoziții Generale*, Titlul II – *Competența*, Capitolul I – *Competența după materie*, Secțiunea a IV-a – *Competența tribunalelor militare*.

4 clase de liceu.

În anul 1949 au fost introduși în justiție asesorii populari, oameni în serviciul partidului, cu rolul de reprezentanți în tribunale, care aparțineau diferitelor pături sociale existente la acea vreme. Rolul acestora era de a lua parte, în cadrul procedurilor penale ale autorităților judiciare, la luarea de hotărâri și la fixarea sentințelor, în special atunci când era vorba despre condamnări cu caracter politic în aplicarea actului de justiție comunistă. „Asesorul popular”, ca membru al completului de judecată, fusese adoptat după modelul justiției sovietice și avea rolul de a fi reprezentantul partidului în instanțele judecătorești⁶⁵.

Tribunalele militare românești ale vremii erau coordonate conform Legii nr. 33/1948, lege care a fundamentat și noul Cod al Justiției Militare⁶⁶. Acesta a fost adoptat „în favoarea noii orânduiri sociale pentru a face mai eficient sistemul juridic militar. Eficiența putea să fie evaluată în raport cu capacitatea de a reprima orice „infracțiune îndreptată împotriva ordinii publice și a siguranței Statului”⁶⁷. Înființarea unor autorități în acest scop, ca de exemplu: Ministerul de Interne, responsabil și cu Securitatea Statului, autoritățile juridice, procuratura, asesorii populari, cât și modificarea codurilor penale, au urmărit punerea în practică a unei așa-zise justiții militare, menite să distrugă orice categorie socială ce ar fi putut fi bănuită ca fiind îndreptată împotriva siguranței statului.

Mărturiile inculpaților în fața instanței

Metoda folosită în instanță, în cadrul procedurilor judiciare ale dreptului românesc, derivate din dreptul continental (dreptul roman), a fost și a rămas metoda inchizitorie, conform căreia judecătorul (unul sau câțiva) investighează inculpații, adresându-le întrebări în fața instanței de judecată. Conform acestei metode, judecătorul, ca participant activ în anchetarea inculpaților, putea găsi fapte noi, pe care atât procurorul, cât și inculpatul, le-au considerat nerelevante și de aceea s-au ferit a le declara în depozițiile făcute. Dacă procedura folosită în dreptul românesc ar fi inclus înregistrarea completă a protocoalelor procesului, s-

---

⁶⁵ Informațiile referitoare la Tribunalele militare se bazează în parte pe cele transmise, prin scrisori, de d-ra Gina Radu, cadru în Poliția bucureșteană. Corespondența noastră datează din anii 2012 și 2013 și se află în posesia noastră.

⁶⁶ Legea nr. 33 din 26 februarie 1948 a fost emisă pentru modificarea unor dispozițiuni ale Codului Justiției Militare.

⁶⁷ Declarația/Ordinul nr. 100 al D.G.S.P., din 3 aprilie 1950.

ar fi putut verifica în ce măsură au fost îndeplinite procedurile corespunzătoare metodei de investigare. Din păcate, metoda folosită de justiția românească pentru înregistrarea ședințelor din instanță este una rezumativă, precum sunt notate acestea de grefier, ținând loc înregistrărilor complete.

În cadrul proceselor economice, inculpații au fost convocați în instanță în ordinea impusă de Securitate. Procesele s-au desfășurat în condiții strict secrete, singurii spectatori care au participat fiind membrii familiilor celor inculpați, autoritățile justiției, organele de Securitate și reprezentanții întreprinderilor ai căror funcționari fuseseră trimiși în judecată.

Mărturiile tuturor inculpaților în fața instanței de judecată au fost transcrise pe scurt în documentul numit **Încheiere**. Tot aici apar, în rezumat, discursurile procurorului și ale avocaților apărători. Pe lângă acestea, produse la finalul procesului, mai există încă două documente, și anume **Minuta** și **Sentința**. Fiecărui inculpat i s-a dat dreptul de a folosi mărturia în instanță pentru a aduce unele dovezi în favoarea apărării sale. Funcționarii cu răspundere mai mare în timpul serviciului sau care aveau un domeniu de responsabilitate mai extins beneficiau de un timp mai îndelungat pentru depunerea mărturiei. În consecință, învinuirile acestora erau mai complexe, iar pedepsele impuse erau mai grele. O mărturie depusă de inculpați în fața instanței putea să se extindă pe una sau două zile.

Martorii acuzării în fața instanței

Martorii acuzării, care au apărut unul câte unul în fața instanței, nu erau la primul contact cu autoritățile juridice în desfășurarea procesului. Fuseseră convocați în timpul anchetei și cu toții dăduseră deja declarații în fața anchetatorilor de la Securitate. Înainte de a fi interogați, aceștia primeau câteva explicații legate de persoanele despre care urmau să depună mărturie și despre scopul pentru care fuseseră convocați. Unii dintre acești martori au fost rechemați ulterior, în timpul procesului, pentru a depune mărturie și în fața instanței.

Apărarea în procesele economice

Apărarea în procesele economice a fost exercitată de către avocați, angajați în parte de familiile celor acuzați. Tribunalul a emis o scrisoare către Baroul Avocaților din România, solicitând numirea din oficiu a unui avocat pentru fiecare inculpat. Această opțiune era valabilă în cazul în care familia nu și-ar fi putut permite angajarea cu plată a unui avocat.

Scrisoarea a fost emisă cu foarte puțin timp înaintea deschiderii procesului. După cum am mai menționat, orice încercare de a aduce vreun martor în favoarea apărării inculpaților, solicitat direct de aceștia ori prin intermediul avocaților, a fost respinsă atât de către Securitate, fără drept de apel, și, ulterior, în instanță, de către Tribunalul Militar. În ciuda perioadelor lungi în care s-au desfășurat anchetele și care a însemnat uneori chiar câțiva ani, avocatului nu i s-a permis niciodată să se întâlnească cu clientul. Întâlnirea a fost posibilă mult mai târziu, abia după începerea discuțiilor în fața tribunalului. Era unica dată în care acuzatul își putea întâlni apărătorul⁶⁸. Avocații prezentau tribunalului Concluzii scrise, întocmite în baza informațiilor primite de la acuzați și a documentelor pe care le avuseseră la dispoziție.

Încheierea procesului penal și pronunțarea sentinței

În conformitate cu procedura de drept românească, o dată cu încheierea procesului erau înregistrate trei documente, ultimul dintre acestea fiind sentința, care era citită în plenul tribunalului. La începutul fiecăruia dintre cele trei documente sunt menționați membrii tribunalului care îi judecă pe inculpații dintr-un anumit proces, ocazie care ne permite să aflăm nu numai numele și ocupația acestora, ci și gradul lor militar.

De asemenea, este interesant de menționat faptul că, în primele rânduri ale acestor trei documente, era trecută următoarea propoziție: „Membrii Tribunalului Militar de Regiune București s-au întrunit în ședința publică ca să discute cauza privitoare pe...”. În realitate, niciuna dintre ședințele în care au fost judecați funcționarii vreuneia dintre întreprinderile de Comerț Exterior nu a fost cu adevărat publică, ci, precum am arătat anterior, aceste procese au fost în totalitate secrete, astfel încât doar cadrele de partid implicate, organele de Securitate și familiile celor împlicinați au fost prezenți⁶⁹.

În continuare, vom prezenta pe scurt aceste documente, în ordinea emiterii lor: Încheierea, Minuta și Sentința.

Încheierea⁷⁰ este documentul care cuprinde descrierea fazelor de desfășurare a procesului, a rezumatelor ședințelor din instanță, a depozițiilor susținute de inculpați și de martori, precum și pe acelea ale

---

⁶⁸ A se vedea memoriile lui Rosinger Adalbert (capitolul 26, f. 23).

⁶⁹ Andreescu, Nastasa, Varga, *Minorități etnoculturale...*, p. 605 (nota 20).

⁷⁰ Vezi, de exemplu, încheierile pentru procesele Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol. 4, ff. 49-52), Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 261-290) și Românoexport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 1-29).

avocaților și procurorului. Din citirea acestui document se poate deduce că fiecare proces se deschidea cu citirea Concluziilor de Învinuire, document înaintat de către organele de anchetă, în acest caz, Securitatea, către instanțele de judecată, Tribunalul Militar al Regiunii București. În lipsa protocoalelor complete ale ședințelor din timpul proceselor, desigur că este dificilă reconstituirea cu exactitate a dialogurilor complete desfășurate în instanță.

Minuta⁷¹ este un fel de protocol, un scurt rezumat al pedepselor ce vor apărea la pronunțarea sentinței, iar Sentința constituie documentul care explică, pe larg, învinuirile fiecăruia dintre inculpați, motivația acuzării de a hotărî asupra unei anumite pedepse și enunțarea pedepselor pentru fiecare dintre acuzați. Minuta, care cuprinde elementele fundamentale ale sentinței, este consemnată într-un registru al întâlnirilor și este înaintată apoi grupului de judecători, pentru a fi citită în plen. Acest înscris cuprindea, în ultimă instanță, rezumatul sentinței, adică numele acuzaților și pedepsele pronunțate.

Al treilea document, care constituia, practic, ultimul dintre documentele proceselor, înaintea fazei de recurs, era **Sentința**⁷², document pe care Președintele Tribunalului sau locțiitorul acestuia îl citea în fața celor prezenți și care putea să cuprindă, în anumite cazuri, chiar și 500 de pagini scrise. Structura documentului era de așa natură, încât la început cuprindea o descriere sumară a celor învinovați și a pedepselor solicitate de către Procuratură. Urmau apoi depozițiile acuzării și ale avocaților, expuse pe scurt, împreună cu cerințele adresate de aceștia tribunalului. În timp ce depozițiile procuraturii erau concentrate în a sublinia gravitatea faptelor comise de inculpați și încadrarea acestora în articole de lege cât mai severe, cu pedepse cât mai aspre, avocații făceau ultimele încercări de a îmblânzi pedepsele clienților lor, precum fuseseră deja cerute de procuratură, în urma Concluziilor de învinuire expuse de către organele de anchetă (un exemplu în acest sens fiind încercarea de a transforma acuzația de crimă de subminare a economiei naționale în aceea de infrațiune de neglijență în serviciu).

Pe scena instanței și în fața tribunalului se desfășurau depozițiile

---

⁷¹ De exemplu, Minuta pentru procesul Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol. 4, ff. 53-56), procesul Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 291-295) și procesul Românoexport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 30-33).

⁷² A se vedea sentințele pentru procesele Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol 4, ff. 57-63), Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 296-343) și RomânoExport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 35-89).

inculpaților, unii dintre ei încercând să solicite, pentru a câta oară?, „bunăvoința” tribunalului în a aduce noi martori în favoarea lor, precum și prelegerile avocaților, care încercau și ei să dea glas aceluiași dorințe. În general, cuvintele acestea erau rostite în zadar. Examinarea sentințelor în fiecare proces economic din comerțul exterior arată că instanța a preluat aproape în totalitate argumentele acuzării. Acest lucru a caracterizat sentința pronunțată și citită, lucru care s-a petrecut atât în fapt, în fiecare caz în parte, cât și în drept, în cadrul discuțiilor judiciare care au premers hotărârii asupra fixării pedepselor.

Recursul

După pronunțarea sentinței, condamnații aveau dreptul de a înainta o cerere de recurs, iar perioada de timp de la pronunțarea sentinței și până la judecarea recursului putea să difere de la caz la caz, de la proces la proces. Uneori se putea ajunge chiar și la o jumătate de an⁷³. Atât acuzații, cât și avocații acestora puteau să înainteze documente diferite, prin intermediul cărora aveau dreptul de a protesta împotriva sentinței. În cele mai multe cazuri, aceasta a rămas definitivă, în ciuda desfășurării recursului, dovedind că rolul acestuia în justiția românească de atunci era practic formal. Merită consemnat, de asemenea, faptul că pentru unii acuzați mai exista șansa de a-și dovedi nevinovăția sau mai curând de a micșora pedeapsa printr-un recurs în supraveghere. În procesele din comerțul exterior au fost situații în care, prin intervenția Tribunalului Suprem, au fost micșorate pedepsele unor condamnați în urma unui recurs în supraveghere. În majoritatea proceselor, recursul care a urmat pronunțării sentinței s-a desfășurat ca o procedură exclusiv formală, care a permis un minimum de schimbări în cazul unui număr foarte mic de acuzați.

Executarea pedepsei

Forme de viață în Sing-Sing-ul⁷⁴ românesc⁷⁵

---

⁷³ În procesul RomânoExport, după pronunțarea sentinței, care a avut loc la 4 iulie 1964, hotărârea recursului s-a dat abia în ianuarie 1965.

⁷⁴ Închisoare renumită în S.U.A., aflată în localitatea Ossining, statul New York, la cca. 50 km de New York City, fiind considerată printre închisorile americane cu cel mai ridicat grad de siguranță. Comparația între închisoarea românească și Sing Sing apare în memoriile lui Adalbert Rosinger, în titlul Capitolului XXVIII.

⁷⁵ Cele descrise în continuare se referă la perioada anilor '60, în închisoarea Aiud, și, de asemenea, la sfârșitul anilor '50, în închisoarea Jilava, chiar dacă aceste

Deținuții din închisorile din România erau separați după sex, iar majoritatea închisorilor de femei și de bărbați erau localizate în așezări diferite. Cu toate acestea, în anumite închisori, ca de exemplu Jilava⁷⁶, puteau fi găsiți de multe ori atât bărbați, cât și femei, în drumul lor spre alte închisori cu caracter definitiv. În prima perioadă a procesului, în timpul anchetei, deținuții politic din zona Bucureștiului erau ținuti în localul Securității de la Malmaison. Această fostă fortăreață era închisoarea destinată deținuților politic, în perioada dinaintea proceselor și până la pronunțarea sentinței. Locurile pe care le ocupau erau situate în majoritatea lor sub pământ. Mai târziu, după pronunțarea sentinței și până la apel, erau transferați adeseori la închisoarea Jilava⁷⁷. Urma, după aceea, transferul femeilor (în cazul Comerțului Exterior) la Oradea sau la închisoarea Miercurea Ciuc, în timp ce bărbații erau transferați, în majoritate, la închisoarea Aiud.

Detenția la Malmaison era o detenție în condiții foarte grele, poate cele mai dificile din perioada anilor '60. În continuare, vom descrie succint condițiile de viață ale deținuților: spațiul așa-zis locuibil de la Malmaison era „mobilat” cu două paturi din beton, peste care era întinsă o saltea de paie, iar în mijlocul celulei era plasată o găleată pentru necesitățile personale ale deținuților. Prizonierii nu aveau voie să doarmă pe saltea în timpul zilei, ci erau obligați să stea pe pat cu picioarele atârând în jos. Dacă deținutul ar fi fost prins culcat, ar fi fost bătut sau supus altor pedepse degradante. Ușa celulei era făcută din fier și, în partea de sus a acesteia, se afla un vizor suficient de mare, încât să poată fi trecute vasele folosite pentru „mesele” deținuților. De asemenea, acest vizor servea paznicilor închisorii pentru a-i urmări cu privirea pe prizonieri, inspectând celula de detenție în anumite momente ale zilei. Aceasta nu era, însă, unica formă de a-i urmări pe cei aflați în celulă. Astfel, unii dintre deținuții care „locuiau” împreună au servit ca

---

perioade au fost mai puțin draconice, din punctul de vedere al detenției, decât cele anterioare, în perioada de început a dictaturii comuniste (vezi „Fenomenul Pitești”).

⁷⁶ Jilava, închisoare de lângă București, jud. Ilfov. Satul în care se află închisoarea a devenit celebru din cauza închisorii. Închisoarea a fost înființată pe locul unei fortărețe construite în timpul regelui Carol I, cu scopul de a înlesni apărarea orașului București. Aceasta servea în special la selecția și transferul deținuților, înainte trimerii lor către alte închisori de pe teritoriul României.

⁷⁷ Valentin Saxone, *Speranțe în întunerice. Memorii*, text îngrijit de Liana Saxone-Horodi, București, Editura Viitorul Românesc, 2004, pp. 159-160.

informatori, „ajutându-i”⁷⁸ pe anchetatorii Securității la obținerea informațiilor referitoare la ceilalți, cei rămași sub stare de arest pe timp îndelungat, pentru diferite motive, sau atunci când ancheta însăși se prelungea.

Despre condițiile de trai din închisoarea Jilava, din locul numit „cameră”, se poate spune că existau patru despărțituri, iar în fiecare dintre acestea se aflau paturi din fier supraetajate. Paturile erau dispuse perpendicular pe direcția geamului care dădea spre una dintre cele trei curți interioare ale penitenciarului, și anume curtea a treia, cea rotundă. Geamul era încadrat în exterior cu gratii de fier, astfel că nu s-ar fi putut strecura printre ele corpul unui om. Cu greu putea să se strecoare câte o rază de soare, venită de afară. Între paturi și geam exista o sobă din tablă, în care se putea face focul, cu ajutorul unor lemne, dar cu greu se putea simți un pic de căldură. Hornul sobei trecea prin geam și avea ieșirea în exteriorul camerei. În fiecare zi prizonierii primeau o cantitate mică de lemne, necesară încălzirii, dar aceasta ajungea cu greu doar pentru câteva ore, motiv pentru care se obișnuia să se încălzească camera spre orele serii, ca să se păstreze puțină căldură seara și noaptea⁷⁹.

Pe paturile de fier se aflau saltele de paie și uneori un fel de cearșaf alb, în care era acoperită o pătură de lână. Se mai găsea o pernă, de asemenea umplută cu paie sau cu lână înnodată. În mijlocul unora dintre camere se putea găsi, câteodată, o bancă de lemn și câteva scânduri, din care se putea improviza o masă sau un loc de așezat. Regimul zilnic de mâncare era compus din 100 gr. de pâine, 300 gr. de porumb copt și un fel faimos și bine cunoscut în închisoarea românească, legendarul turtoi⁸⁰.

Din amintirile unuia dintre acuzații din comerțul exterior, se pot deduce unele lucruri privind condițiile de trai dintr-o altă închisoare, și anume închisoarea Aiud⁸¹, cea în care și-au executat pedeapsa majoritatea

---

⁷⁸ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 159-160.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 185-189. Provine de la cuvântul „turtă”, care se folosește pentru un anume fel de pâine sau pentru turtă dulce. Această turtă era făcută, însă, din făină de porumb și apă, și se folosea pentru hrana deținuților, având o calitate nutritivă foarte scăzută.

⁸¹ Închisoarea Aiud a fost înființată în secolul al XVIII-lea și a continuat să fie activă până în ziua de astăzi. Ea fusese destinată, în timpul perioadei comuniste (1945-1989), în special deținuților politic. Era cunoscută și sub numele de „închisoarea intelectualilor”. A se vedea un studiu dedicat acestei închisori: <http://asapteadimensiune.ro/analiza-dictaturii-comuniste-xlix.html>, accesat la 30 iunie 2015.

bărbaților acuzați în procesele economice. Aici exista o separare totală între deținuții politic și ceilalți deținuți⁸². Structura interioară a celulelor de detenție⁸³ fusese concepută pentru a adăposti patru persoane, dar dimensiunea acestora era cea a unei chilii de călugăr. Majoritatea deținuților lucrau la diferite munci, ca de exemplu la împletirea unor bare de fier pentru saltelele care erau dispuse pe paturi sau la împletirea de coșuri din fire de paie. Se mai prestau și munci mai ușoare în grădinărit.

Înainte de sosirea condamnaților din Comerțul exterior, după anul 1960, au fost făcute unele îmbunătățiri în închisoarea Aiud: a fost înlocuită podeaua de lemn cu un fel de podea din ciment, au fost văruiți pereții și desfăcuți pereții dintre camere, fiind clădiți alții noi. Unele foste ateliere de tâmplărie au fost transformate în camere de locuit, iar alte spații au fost transformate în băi. De asemenea, au fost construite două săli noi, drept hale de lucru pentru deținuți.

La Aiud nu existau zile libere, adică zile în care să nu fi existat obligația de a lucra, de aceea deținuții erau scoși la muncă zilnic. Totuși, unii dintre aceștia aveau uneori dreptul la puțin timp liber, astfel încât, în spațiul dintre clădirea închisorii și una din laturile hangarului, „privilegiații” aveau dreptul de a discuta între ei sau de a bate mingea, întotdeauna, însă, sub privirea scrutătoare a gardienilor⁸⁴. Acel hangar folosea și ca spațiu de muncă al deținuților, sau, la alte ceasuri, pentru igiena lor personală (spălat și bărbierit). În schimbul execuției muncilor pe care le prestau, aceștia aveau dreptul de a primi, o dată pe lună, un pachet de alimente în greutate de zece kg și o întâlnire cu un membru al familiei, care se prezenta la Aiud. Dreptul acesta putea fi pus în aplicare, în cel mai bun caz, doar o dată pe lună, în condițiile cerute de penitenciar, condiția principală fiind aceea ca deținutul să-și fi îndeplinit obligația de muncă, și, evident, sub ochii gardienilor.

În perioada de detenție a funcționarilor din Comerțul Exterior,

---

⁸² Deținuții condamnați pentru alte infracțiuni decât cele politice sunt numiți în limbajul de drept românesc deținuți de drept comun.

⁸³ Dimensiunile unei celule de închisoare difereau de la un loc la altul. Potrivit lui George Carazza, deținut la Aiud, în anii '50 ai secolului XX, dimensiunea unei încăperi era de 4x2 metri (<http://www.fericiticeiprigioniti.net/aiud/724-zarca-mariei-tereza>, accesat la data de 30 iunie 2015). Celulele erau uneori înalte și exista o oarecare legătură între dimensiunea lor și numărul de persoane care se aflau cazate simultan în aceeași celulă.

⁸⁴ Din memoriile lui Aurel Sergiu Marinescu, *Prizonier în propria țară...* (<http://www.curentul.net/tag/aurel-sergiu-marinescu/>, accesat la data de 30 iunie 2015).

care a însemnat, pentru o bună parte dintre aceștia, o lungă perioadă de timp, condițiile de la Aiud s-au înăsprit. Intervalul la care se putea acorda dreptul la pachet și la vorbitor s-a schimbat după anul 1965, de la o dată pe lună, la o dată la trei luni. Dacă un deținut era bolnav sau slăbit, nemaiputând să iasă la muncă, acest drept era anulat. În locul șanseii de a se întâlni cu un membru al familiei sau de a primi un surplus de hrană mai acceptabilă, se strecurau singurătatea și disperarea.

„Între închisoare comunistă și cea a regimului burghez dictatorial, dinainte de 1945, exista o diferență ca de la cer la pământ. Condițiile de detenție în vechiul regim erau relativ «convenabile» deținuților în raport cu cele din perioada comunistă”⁸⁵. Prin acest citat, din postura sa de deținut în timpul a două regimuri politice și în trei închisori diferite, Rosinger se referă la închisoarea comunistă ca fiind cea în care regimul de carceră aplicat deținuților era cu mult mai represiv și mai dur, în raport cu acela aplicat în timpul dictaturii antonesciene sau în lagărele de muncă din Transnistria”⁸⁶.

În plus, viața de rutină din închisoare era grea și apăsătoare. Oamenii care sufereau de felurite boli nu primeau, de regulă, vreun tratament medical și nici medicamente. Detenția era un fel de viață comunitară, dar, nu o dată, în mijlocul acestei vieți apăreau manifestări de rasism, antisemitism, ură sau invidie. Incidentele dintre deținuți scoteau în evidență trăsături omenești curente, poate chiar banale, dar care, în condițiile vieții în detenție, căpătau expresii și mai deformate ale

---

⁸⁵ Rosinger Adalbert, *Cartea Neagră a Comunismului*, Capitolul XXVII – *La pușcăria de execuție Aiud – Sing-Sing-ul românesc*, p. 23.

⁸⁶ Transnistria este un teritoriu aflat astăzi în Republica Moldova, dar care se bucură de un oarecare statut special. Teritoriul este o dungă îngustă de pământ, situată de-a lungul malului estic al Nistrului, în partea de răsărit a Republicii Moldova. După ce Transnistria a fost cucerită de nemți în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, teritoriul său a fost transformat într-o zonă de concentrare a evreilor din Basarabia, Bucovina și nordul Moldovei, care fuseseră alungați de autoritățile românești sub conducerea lui Ion Antonescu. Prigoana începută pe 15 septembrie 1941 a continuat, cu întreruperi, până în toamna anului 1942. Pe teritoriul Transnistriei se aflau lagăre de muncă în cea mai mare parte destinate evreilor români sau comuniștilor. Spre deosebire de lagărele de muncă aflate sub controlul nemților, românii nu au creat condiții de ucidere în masă a deținuților și nu toți cei deținuți urmau să fie uciși. Deținuții transferați din România în Transnistria erau adeseori lăsați în drum, fără a fi duși într-o formațiune de muncă, lipsiți de condiții de igienă, de alimente și îngrijire medicală, lipsindu-le, astfel, pâna și condițiile minime de apărare.

caracterului uman. Și, totuși, în ciuda acestor aspecte, chiar și în cele mai neașteptate condiții ale vieții de închisoare puteai, uneori, să întâlnești alte trăsături, cum ar fi: moralitatea, generozitatea, mila, acestea fiind expresia caracterului oamenilor care trăiau în condiții deosebit de grele: în lipsă, malnutriție și într-o permanentă tensiune nervoasă. Câteodată, tocmai cei de la care s-ar fi așteptat cel mai puțin întindeau o mână unui coleg din grupa de deținuți, astfel încât asemenea gesturi de „camaraderie a detenției” făceau mai ușoară supraviețuirea, în pofida terorii și a intimidării exercitate asupra deținutilor. Celula de detenție și condițiile dezumanizante, împreună cu prezența apăsătoare a acelor care îi supravegheau pe deținuți, au rămas gravate în mințile tuturor celor pe care viața i-a aruncat în acele locuri.

Concluzii

Dreptul penal român în comunism s-a aplicat prin tiranie, iar câștigul de cauză a revenit, de regulă, acuzării. Procuratura își putea permite, în cadrul oricărui proces penal, să denatureze faptele după propria dorință și în propriul interes, fiind întotdeauna în serviciul Securității, care la rândul ei era supusă partidului. Acesta avea primul și ultimul cuvânt, iar punerea în aplicare a voinței partidului era înfaptuită de organele Securității.

Modelul procedurii penale descrise mai sus reprezintă o parte a unei lucrări închinată proceselor economice ale funcționarilor evrei din comerțul exterior. Unii dintre aceștia au fost atrași, cu câțiva ani înaintea proceselor, într-o rețea de „păianjen” țesută de membrii Securității, devenind colaboratori ai poliției politice comuniste. Ulterior, în special aceia care deținuseră funcții de vază, aveau să fie incluși printre inculpații și condamnații pomeniți în procesele la care ne-am referit. În momentul în care a fost luată hotărârea urmăririi celor „desemnați” dintre funcționarii întreprinderilor de comerț exterior, Securitatea a inițiat un proces de deschidere a unor dosare, la început de verificare, ulterior de urmărire informativă.

În paralel, acelor care au acceptat colaborarea totală cu Securitatea, până la a deveni informatori ai acesteia, le-au fost deschise dosare de rețea. Aflându-se în plasa Securității, victimele, înspăimântate de soarta lor viitoare, au fost adeseori nevoite să cedeze, astfel că, în schimbul iluziei libertății sau a păstrării locului de muncă și a liniștii personale, au consimțit să colaboreze cu aceia care i-au manipulat, devenind, astfel, informatori. Majoritatea dosarelor au fost deschise pe

parcursul anilor 1958 și 1959⁸⁷. Metodele pe care Securitatea le-a avut la îndemână, pentru a-i intimida pe cei avuți în vedere, au fost teroarea personală și înfricoșarea fizică și verbală. Metodele de represiune folosite de Securitate, ca instituție activă în îndeplinirea rolului său de executant al poliției politice din România, au fost printre cele mai brutale metode întâlnite în regimurile totalitare din Europa de Est.

Procesele funcționarilor evrei din Comerțul Exterior, oameni pe care i-am cunoscut în parte, ale căror povești le-am auzit sau la ale căror vieți năruite am fost martoră în copilărie și tinerețe, trebuie să rămână un episod scris al micro-istoriei României din perioada de sfârșit a lui Gheorghiu-Dej. Prin aceasta am putut aduce un omagiu tatălui meu și celorlalți funcționari evrei, care au slujit economia socialistă în anii formării sale, dezvoltând rețele de import și de export cu statele vestice, atunci încă destul de refractare la noua Românie Socialistă.

---

⁸⁷ O parte dintre dosare au fost deschise chiar într-o perioadă anterioară ședinței de lucru din octombrie 1958, însă, nu am putut consulta dosarele informative ale tuturor celor condamnați în cadrul proceselor economice. Unele dintre acestea nu au putut fi găsite sau poate reperate de către S.R.I., pentru a fi transferate la C.N.S.A.S.